

ІI-618.1981/3

1000

48

КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА Ч. 13.

А. ГАВРИЛКО

XIV Ad

1837

Двоє

„СИЛЬНІ ЛЮДИ“

Л І В І В

1 9 3 7.

НАКЛАДОМ АВТОРА.

Е-618.198^a/13

ДРУКАРНЯ „ГРАФІЯ” — ЛЬВІВ, ВУЛ. ТИХА 5. ТЕЛ. 202-83.

Передмова

Ідеольоги приватницького купецького руху щораз мет-
кіші й жвавіші. Вони де-не-де протистояють кооперації,
вони вже вспіли проголосити такі широкі мотиви за своїм
рухом, як те, що його треба, щоби росли у народі сильні
люди! І взагалі помічається туга за сильними. Їх шукають.
Щоби на просторах наших торговельних починів не помиля-
лися щодо прикмет сили та не обезцінювали того, що без-
сумнівно вартісне, оголошу дещо нарисів-картин про ми-
нулі події та про ті, які творить поточне життя. Ними ба-
жавби я показати: що саме спиняє доходити до правдивої
сили на полі наших торговельних змагань, як діють на долі
національної господарської структури людські темпераменти
та інстинкти, а особливо: якими засобами старалися і стара-
ються проворніші одиниці стати сильними людьми і яка тих
„сильних” суспільно-економічна та культурно-етична вар-
тість. До нарисів додаю — за Г. К. Ч. — цікаву статистику
про приватницький рух у стрийському районі та ще й уступ
про десять правд щодо обох господарських змагань: коопе-
ративного та приватницького.

Спекулянти в пору валютарного хаосу.

Тяжко було провадити господарські установи в часі непостійної валюти. Тоді треба було все журитися запасом готівки, щоби її внутрішня вартість не поменшила, або треба було журитися товарами, щоби на них не стратити. В той час всі все купували тоді, як надіялися, що вартість краєвих платничих знаків впаде, а все випродували тоді, як вгадували, що ціна предметів впаде, а валюта підскочить в гору. Був тоді великий рух на ринку та на явній, а, ще більше, на чорній біржі. Спекулювали громадяне. Меткіші, хитріші жили добре і маєтки набували. Тупі, ліниві, хоч і богаті на готівку, ставали на протязі доби бідаками.

Тоді найвищою „громадянською“ метою кожного кандидата на спекулянта було дістатися десь поблизу чужої каси, щоби у підходящу пору скористати з неї для себе. Тоді родилося всюди десятки приватників денно. Родилися, щоби скоро загинути у валютарному хаосі. Це й було долею більшості тих „мудреців“. Але меншість з них — та безпощадна, немилосердна, зоольгічно жорстока в своєму егоїзмі меншість —удержалася: вона осталася, як нові богатії — доробкевичі.

У брошурці псевдоніма Мирона Боровича „Ми“ І. збірка, що вийшла у Львові 1924 р., находимо кілька сильветок приватників-спекулянтів, що тоді зродилися. Цю брошурку мав написати приватник, сам, справді, мабуть незаслужено, тяжко побитий обставинами та захланністю лихих людей, однаке один з найінтелігентніших і найвизначніших під той час наших приватних підприємців, а у всякому разі людина, яка знаменно знала „своїх“ і їх моральну вартість. Отсе дві сильветки з тої брошурки.

I.

НЕ В ТІМЯ БИТИЙ

— Славунцю, чого ти нині такий зајурений?
— Зајурений? Ні! Трохи неспокійний.
— ?
— Я, бачиш, Вірочко, зробив нині один інтерес і, як звичайно в таких випадках, дещо непокоюся.
— Господи, ще вийде яка втрата?
— Но, но. Так зле не є. Я думаю, ба навіть майже певний, що буде зиск. Купив я каменицю. Коштує 130.000 марок. Трийцять тисяч маємо, як знаєш, своїх, а 100.000 марок взяв я на бон з каси товариства. Реальності йдуть в гору і за який місяць — бо так довго можу собі давати раду з боном — продам, дасть Бог, з зарібком.

* * *

Дорогий Славунцю!

Я вже на місці. Татко і Мамця дуже урадувані, що я приїхала скорше, як ми укладали. Погода чудова. Діти вганають по полі, а я відпочиваю. Непокоюся лише каменицею, яку Ти купив. Продавай, хочби й без зарібку, бери відпустку та приїжай сюди. Па!

Твоя Віра.

* * *

Люба Вірочко!

На другий тиждень зачинаю відпустку. Таки сейчас іду до Вас. Реальність продав я за 850.000 марок. Бон сплатив. Оглядаюся за новим об'єктом. Куплю мабуть ще перед виїздом. Якщо не стане гроший, знову візьму на бон. Заки вернемо, зароблю вдруге стільки. Цілую Всіх. Па!

Твій Славко.

II.

ДЛЯ ІДЕЇ

Панове Товариші! По великих трудах вспів я дістати для нашого консуму, як приділ, пів вагона цукру. Добре й се, бо дешевше 50% ніж у приватних купців. Одначе при сїй

нагоді прошу вже третій раз з черги приняти мою резигнацію з директорства в консумі. Зовсім безкорисно працюю тут два роки цілими днями. Раз, що трачу дорогий час, занедбую свою рідню. В богато випадках даю на товари свої гроши. Скільки вже доложив зі своєї кишені, про це не хочу навіть говорити. Без пересади кажу: через цей консум кривджу себе і свої діти. За той мій весь труд маю таку подяку, що многі з поміж панів товаришів виговорюють на мене нестворені річи. Отже прошу зовсім серйозно взяти мою резигнацію під розвагу.

*

* * *

— А, Пан Фогель? Прошу сідати. Що скажете?

— Пане Директоре, наші купці сказали мені, що до вашого консуму надійшов вагон цукру. Може би ви мені продали? Добре заплачу вам. Буде й для консуму, буде й для вас.

— Не можу, чоловіче. В консумі нема ні дрібки цукру. Мене рознеслиби, якби почули, що я продав.

— Ну, то продайте — як попередного разу — пів вагона, а пів остане для консуму...

— Чи я знаю, що робити. Якби ви вміли мовчати. Члени й так щось догадуються.

— Пане Директоре! Камінь в воду, яж не дитина. А по скільки дати?

— Виж знаєте. Пошо питати.

— 20% зарібку буде досить?

— Ні, шкода говорити. Дасте трийцять — цукор ваш.

— Ой, ой! Які ви тверді. Коли і де маю відібрати?

— Завтра прямо з двірця. Але памятайте, ша!

— Ну, ну, ша! ша!...

Зручна пявка

— В селі нема школи, ні ніякої просвітної організації, і ось кооперативу вже валять. А отець парох, мабуть, там головою... Як же це так?

— І головою я там, і трийцять літ парохом, і не можу собі ради дати з тим... з тим Мойсеєм. Він селом керує, а не я... Бо то людина зпоза семого пекла. Послухайте.

Вже перед війною мав у нас склеп. Бідненський склепочок, бо на що здавався тоді склеп у селі? Кави, ні чаю не пили, цукру не треба було, грошей не бракувало, поїхав один з другим до міста, навіз мішками, чого треба було, і жив, як борсук. А мода ще тоді не зайшла була у наші села.

Всі ходили у біленському, полотняному з власного поля, або у гуњках з вовни власних овечок. Мало-що міг тоді склеп на селі торгувати.

Пізнавши це, кинувся Мойсей на інші зарібки. Вишукував, де міг, старих вдовиць і дідів, запрошуав до себе, гостив і говорив: „Такий то світ, такий... Четверту заповідь ніхто не шатує... Діти ждуть на смерть батьків... Зневажають їх... До тяжкої праці заставляють, істи не дають, щоби скорше на той «віт відіслати”... Вмовляв у старих таке і подарунками їх гостив, аж намовив на своє. Чотири такі жертви піймав. Запиували вони йому свій маєток за доживоття і за похорони та приходили до него жити. Оточував він їх своєю опікою, беріг кожного їх кроку, щоби про свою долю нікому не могли оповісти і... певне це тільки якось так траплялося — скорі робив їм похорони. Але на п'ятім дідови не зробив жадного інтересу... Ще й стратив. Бо син діда запалив його. І не багато дістав: усого рік тюрми. Просився перед судом: „Не знаю, що мені сталося. Я цілком був стратив память, коли побачив, як тато там схудли, як просили, щоби я приніс їм питльованого хліба, бо вівсяні ощипки ставали їм у горлі, як заплакали тато, що три морги поля записали катові за такі набутки на старість”...

Та „кат” побрав асекурацію. І без неї бувби виплив, бісідів на 25 моргах незлого поля, набувши три п'яті його з своїх „старечих приютів”.

Відбудувавши, прийшов Мойсей до мене по зміну імені. Від мене пішов до консистора. Ходив, просив, благав, докучав і свідків представляв на те, що священик дав йому імя „Мойсей” на глум, проти бажання матері, якої „дитям любові” був Мойсей.

Потім отворив собі Мойсей наново склеп, але вже з коршмою. Стався першим фаховцем в тім промислі на всю околицю... Спеціальністю його було вітати „американців”. Сам виїздив за такими в місто на стацію, убирає тоді коні, — як по весільних гостей, замаював смерічками свої ворота, вечером освітлював коршму зверху, а все прибивав з такої нагоди триумфальний лук на воротах з написом:

Віват! Най жие!
Гамерику най має
У нас, як за морем!!
Що дай Боже! Віват на всі гори!!!

Коло воріт грали цигани, збігалися на побачення і піянику людиська з усіх околиць, йшли у коршмі танці тижнями, бо Мойсей не проминув ніодного, що приїзджав з Америки домів, а їх тоді було в наших околицях не-мало. До війни був вже Мойсей власником 50 моргів поля.

Правда, за Москалів натерпівся. — „Ти єврей!” — „Їй-бо — ні!” — „Хрестися”... Хрестився... „Молися! Ей-ей, сукин син... Єврей — єврей... А вот какой рижий, а вот какой нос єврейський”... І нагаєм нераз обірвав Мойсей.

Зате за австрійців, як вони повернулися, розкошував. Зараз зробили його війтом. На перші місяці саджали в повіті. На три села допомогу відбирали для жінок... Але й ногу стратив тоді... Стріляв за ним чоловік, що вийшов з фронту на відпустку та провірив, що з допомоги його жінки війт з третину забирає собі...

По війні купив Мойсей цілий панський двір: 200 моргів орного поля та сто лісу. Четверту частину поля відпустив найближчій рідні, а решту затримав собі. Звінував вже трьох дочок і трьох синів. Усі неграмотні. Тільки одного хлопця привчив дещо жидок, що його Мойсей прізвіз був з міста і два роки тримав в себе. Той син остався на батьківськім газдівстві і дальше веде склеп в селі. А старий шкатульгає та погладжує бороду та прикази видає у себе вдома і в громаді. Має кому приказувати, бо більшість в слі це його фамілія! Її впливами спиняє Мойсей заложення школи і пильно береже, щоби ніякий проміньчик науки-знання не дістався в село! А є він у великих ласках сильних міра цього. Особливо від тоді, коли подарував проти церкви морг поля під будову костела...

Невдачник

або чому стара Гафія йшла тисячу кільометрів жебраним хлібом?

Того дня всі почували, що мають виявити з себе те, що в кожного найгарніше. Того дня освячували овочі, зілля, бублики, булки. Того дня було свято: Спаса.

З поведінки старої Гафії було усім ясно, що і вона хоче виявити щось незвичайне. Вона не йшла до церкви поволи, рівно, святочно. Вона йшла до церкви нервозно, неначе підбігала, гейби лякалася, що церква може втечи і Гафія в нишне свято Овочів Землі не буде між своїми людьми.

Не пішла відразу до середини у церкві на своє місце, а впала навколошки на порозі церкви й цілуvalа поріг, а потім ціluvala одвірки, стіни церкви, держаки хоругов, образи, хрести. А як був обхід довкруги церкви, підбігла до священника й ціluvala ризи...

Обступили люди стару жінку, тиснулися до неї, гостили наймякшими овочами, найбілішими булочками.

А стара нічого не підносила до уст. Усе віддавала дітям і бідним жебракам.

І не говорила нічого. Лишень дивно — мило поглядала на людей, на світ і десь у глибину власної душі.

*

*

*

Того дня пополудні сидів я зі своїм господарем у ваканційну пору високо на Каменистім. Під нами були смереки, за ними пасовиска, в долі близкуча лента річки, а за річкою шлях. При ньому обабіч біленькі дімки у садках і панські віллі. Десь пастушок грав на сопілці. Десь дівчина співала:

„Ой тугота, моя мамко, тугота, тугота —

Впала краса з моого личка, бо тяжка робота...”

А мій господар оповідав.

Тота жінка, що з неї нині коло церкви одні сміялися, а другі плакали над нею — вона не божевільна, ні. Вона глибоко нещаслива. Тота жінка, пане, з найбогатшої фамілії у нас. Возьміть, прошу, „шпихтуру” і дивіться ген-ген... коло дороги... там широкий дім з ганками... За ним, як видите, городи в гору, в городі стежка у садок, що у нім богато лавочок, а на переді поміст, якби сцена у театрі. То на танці. Нині не грають, бо Спас пісний. Але в час танечний, кожної неділі, кожного свята там жив музик заводить. Бо тепер те все чуже, жидівське. А ще вісім літ тому було наше, було господарське. Це було газдівство сина тої старенької, дивної Гафії.

Ой, пане — пане, що це діється на світі, що це діється у нас?... Ви возьміть тай дивіться: на право три доми і три доми на ліво, все довкола з трийцять моргів поля — то все було „дедя” (батька) тої Гафійки. Ой було, ой було... Та що з того, що було, коли тепер немає там ні вона, ні ніхто з наших, ні пяди тої святої землиці...

...Пішло те все більшою пайкою ще перед війною у нівець, а решта вже по війні. Бо син Гафії, Василь, не вдався в свого дедя — доброго, статочного господаря. Василь ще легінem водився з марнотратниками і по коршмах розносив батьківське добро. А потому надумав сам зробитися коршмарем і купцем. По війні у тім широкім домі, при дорозі, мав Василь реставрацію. Місце добре, захоже: кожний гуцул від віків там стає попасати. У „єрмарковий” день там є другий „єрмарок”. Лиш жити та гроші „прытати”, та відкуповувати помалу дедьову кріавицу... Але де-де, де-де...

Вступали люди в коршму, вступали... Славайсу... Навіки... Як днювали?... Ци миром?... Сюди д'нам газдо, просимо. Сідайте... — А віпийте з нами... Побудьмо разом, набуваймо си! Раз мати родила...

Набувалися. Співали і пили... А з ними все господар. Заохочував гостей. І газдиня, і тота Гафійка, стара удовиця з ними. І діти з ними. Цалком уся челядь.

А платити? Доброго розрахунку ніхто не зінав. І як могли знати, коли з голови курилося всім. Так було в коршмі.

Ба, коби лише в коршмі? А то Васи' на кождім весіллю і на похоронах і на хрестинах і на кождім „обрєді”... А все з собою бере „бенъкарт” пива. Та горівки з літру та ковбаси... Гадав, що за таку гречність ще більше людий ме вступати до інтересу...

А знаєте, пане, і не мені вас учити: як є в життю з такими „веселими”, як оцес Василь... На „піхтурку” (стежку) чи на „леню”: як з ліса вийти, світ такого не справляє, але тішиться, що заходить у безвісти... І вовки всюди острять зуби на такого ще за живота єго...

Билися вовки між собою за душу Василеву... Кождий хотів більше доставляти йому напітків... Заплати тимчасом не жадали... „Ци я, Васи', тобі щось кажу? Торгуй здоров! Такого газди я не боюси!... Знаю, що віддаш”... Тай доставляли. А ци все доставляли „рихтельно” так, як писали в своїх книжках та рахунках?... Як могли поправді доставляти, коли їх ніхто не контролював?

Попровадив Василь трахтієрню п'ять літ, а потому все забрав найгрубший вовчище, той, що тепер того газдівство має. Забрав з городом і з садом і з маржиною у стайні. Зарула Гафія, як вовчица в лісі. Зарули всі вони, сараки... З великого маєтку лишилося небогато соток злотих. Стидалися людям в очі подивити... Стидалися, бо хіба жидам воду треба було носити...

Змілосердилися над ними якісь люфтники з Варшави і порадили та адресу написали: на Поморя. Там земля дешевша. Купив там Василь кілька моргів поля і вісім літ ніслиху, ні диху не було про него. Пропав, як камінь у воді.

Але стара Гафія не витримала — ні! Пішки з Поморя жебраним хлібом йшла! Через цілу Польщу перейшла стара... йшла два місяці. Ноги попухли, кровю обкіпіли. Але йшла... Тому з місяць явилася тут, як з хреста ізнята. Аж ніхто не пізнав зразу...

„Банно (тужно) ми люди за вами — казала. Банно ми за отсими грунями, за сміреками, за вітром з гір, за чічками нашими, за маржинкою, за дробом — овечками, за нашим українським словом, за церквою, за хрестами на могилках наших... Банно ми, люде, банно... Бийте мні, зневажайте стару суку!... Я іншого трахтаменту не варта... Але дайте хоч умерти між своїми. Дайте хоч кости зложити у рідну землицю”!...

Ой, плакали люди, ой, плакали над старою Гафією, та над собою, та над розпустою своєю... Як не плакати, пане, коли наша Гуцульщина, як отся Гафійка, сходить на жебрахий хліб і ратунку тому нема ніякого...

Які засоби — такі осяги

Велике село. Довжини на 12 кільометрів. В селі були дві кооперативи. Одна в руках ніби-то зовсім свідомих людей, друга—непевних, хитких. В обох не працює ніякий інтелігент. Учителеві „заказано”. Місцевий священик — „твердий”. Хоч на кожному кроці видні докази на те, що лише в силах власної народної маси є дошка ратунку для нас, проте священик дальше надіється на ласку — інших. Він спиняє усяку організацію в селі. За се має опінію порядного, тихого. Є усюди добре записаний.

Кооператива, яку провадили ніби-то свідомі, провалилася. Розтрачувала маєток управа та продавці. Контролі, що відбувалися і по кілька разів в рік, не помагали. Не було кому на місци усувати лиха, виказуваного при контролях. Не було авторитетної людини, яка би уважала за потрібне завести в кооперативі порядок. Гниль розкладала організацію. Ніяк, наприклад, не можна було позбутися з неї типа, широкого на губу, що тайком стояв близько до русского проводу, а явно нищив все в кооперативі. Той тип понижував повагу фахівців, що показували, як викорінювати зло в організації. він взагалі уміло дусив всі почини уздоровлення організації.

Збанкротована кооператива мала умову про винаймлення льокалю (на дуже добрім місци в домі жида) ще на три роки. Був плян взяти за заплатою той льокаль під філію істнуючої кооперативи. Ухвалили це на засіданню і управа і надзірна рада. Другого дня по ухвалі мали виготовити відповідну умову. Країці люди з кооперативи, що впала, раділи, що таки на їх кінці села буде кооперативний склеп. Скомпромітована управа теж переказувала, що їй на руку те відступлення льокалю під філію, а це тому, бо вірителі чіпляють їх персонально за довги кооперативи, а при філіяльнім своїм склепі буде можна стягти борги і помалу заспокоювати вірителів.

Не так воно сталося. В управі кооперативи, що ухвалювала перебрати льокаль, вів книговодство брат її продавця. Той член управи списував власною рукою протокол про те, що він і другі члени управи одноголосно вирішують завтра зробити умову про перейняття льокалю під філію. але, помимо цого, по нараді з братом, побіг між членів управи

і надзірної ради збанкrotованої кооперативи і (він вже знов — як!) зробив з ними умову про винаймлення льокалю не для кооперативи, а для її продавця, свого брата. Коли годину пізніше прийшли в тій справі другі члени управи, то вже було запізно.

Так з продавця кооперативи стався в тім селі за одну ніч приватник. Він повів свій склеп на добром місці три роки. Тепер там знову не наш скlep. Наш приватник перенісся на свій ґрунт. За його прикладом оснувалися там, поблизу кооперативи, ще три нові приватні склепи. Оправдання на те: „Можна Іванові — чому мені не можна булоб? Чи я не кінчив ті самі школи, що він?”

Всі ті наші склепи ледви животіють. Але вони разом доволі сильні на те, щоби спинити розвій кооперативи. Триумфує чужий скlep там, де досі, і на все, могла бути філія своєї кооперативи. Триумфує теж „руський” провідник в селі і інші вищі чинники. Гірко плаче бувший справник збанкrotованої кооперативи. Він продав вже добрий кусок ґрунту, бо приватник не дав ніякої помочі при стягуванню боргів кооперативи, а її вірителі доказали в суді, що той справник, як воно все буває, теж персонально ручив за довги.

Наши втрати: 1) нема в селі ніякої відповідної господарської організації, а її там не менше треба, як деінде; 2) зруйноване господарство українського хлопа, що був членом управи кооперативи; 3) коло кооперативи повстали чотири наши приватні склепи і напевно бодай ще два з них знищуть їх власників через те, що вони непідготовані до торгівлі; 4) товарів своєї продукції нема в селі, бо приватники їх не провадили і не впроваджують. Вони не купують в одинокій у повіті нашій кооперативній гуртівні, а задовжені у чужих гуртівників, які дали товари на господарські векслі, і даліше дають, щоби, певне, у відповідну хвилю заскаржити довжника та сісти на хлопську гіпотеку.

Двох бється — треті користають

Повітове містечко. Десятки там підприємств знаного купецького народу. Є теж польське, власним дорібком слабоньке та зверху дуже декоративне, Рільниче Кулко. Є теж чотири польські приватники. В тім два різники. З наших приватників оден: на спілку з поляком провадить він невеличку пекарню. Зі самостійних наших торговельних починів: тільки споживча кооператива. Склеп має в жидівськім будинку у середмістю. Власники дому, що постійно мешкають у Від-

ні, погодилися наймити українській кооперативі одну кімнату, але за чиншом теж середмістя віденського.

Доля кооперативи звичайна в таких умовинах. З початку все було якнайкраще. „В місті свій, український склеп” — пішло селами. Кинулися громадяне за покупками до него. А тут, на сором, замало товарів в склепі. „Почекайте — каже продавець — буде більше. Нехай тільки забогатіємо. Поможіть нам до того! Впишіться в члени, зложіть по уділові. Нехай з кожного села пристане до кооперативи тільки 50 господарів. Є коло нас 15 сіл, отже булоби 750 членів. Як всі зложуть тільки по 5 золотих на уділ і по одному зол. на вписове, то разом буде 4.500 зол. Гарний капітал на початок!”

Деякі послухали цих слів і вписувалися в члени, деякі не послухали їх. Деякі з вписаних складали уділи, інші уділу не зложили. Та якось вязалося з початку кінці з кінцями. Але було щораз гірше.

Перше лихо трапилося з місячниками. Кількох з них мало сплачувати свої набори зараз по першім, але не вирівнювало їх зовсім. То „на свята дешо остало”, то — казали — „дитина захоріла”, то „жінка злягла”, то „на вакації пішло”. Оден в карти програвав. Двох перенесли аж у семий повіт і навіть на письма не відповідали. По році було сумнівного боргу на таких ніби-то місячниках понад тисячу золотих. Прийшлося відсунути на будуче пляни про поширення торгівлі новими родами товарів. Довідалися про це селяни і у репет. „То так? — панам дають і тисячі на них пропратили а нам, господарям на своїй землі: не дам, не вільно!? Файні порядки”... Це було друге лиxo. А інші були такі.

Нарікали, що ціни в склепі кооперативи зависокі. „По такій ціні і у жида дістану!”

Нарікали, що на початках обіцювали звороти, а ось тепер кажуть: нема з чого, були страти.

Нарікали, що службовці беруть платні зависокі, „як писарі в суді”.

Нарікали, що емерит, який провадив книговодство, за місячною нагородою 20.— зл., зароскішно живе собі „з нас”, бо ось в кооперативі має другу пенсію.

Нарікали... І торги падали, а не зростали.

Деякі бувші покупці широко виправдувалися: „Не можу у вас купувати, бо маю довжок у інших, що дали мені на кредит, а тепер грозять судовою скарою, як піду до вас. Хіба дасте ми готовку на сплату жидові, — тоді буду у вас купувати. Дайте!”

Два рази трапилися були в тій кооперативі витрати надзвичайного характеру. Раз тоді, коли членові-селянинові впав кінь і селянство у торговий день прямо облягло коопе-

ративу, домагаючися помочі членові, бо „в наших гірських сторонах чоловік без коня — батяр не господар, а йому хто поможе, як не своя організація?” Другий раз тоді, коли за довги забрали були членові-інтелігентові зі села всі чотири штуки худоби і вивели на продаж на ярмарок. Тоді всі члени інтелігенти і нечлени, найповажніші містечкові жиди, облягли були кооперативу і домагалися, щоби кооператива викупила худобу, бо „пан пропаде без неї”, а як було хлопові на коня, то чому нема тепер на викупно худоби?”... В обох тих „наглих” випадках видаткувала кооператива понад 600.— зл. Ale здавалося, що на тім установа не стратить, бо від тоді знову щораз більше покупців показувалося в кооперативі. Що з того, коли не було за що надбати потрібної кількості товарів.

Так потухли перші вогні. Ale кооператива не впала. Всі признавали, що вона регулює ціни на деякі товари в містечку, в ній можна було порадитися у всяких випадках, в ній можна було зійтися зі своїми панами і навчитися не-одного такого, що й до господарки потрібне.

Касієром у тій кооперативі був наш чоловік, колись на австрійській службі, що тепер удержувався зі сільської писарки на кількох селях. Поправді, у кооперативі ніколи не було готівки, бо всі торги того самого дня відсидалося доставцям товарів. Ale милосердні люди, за саме підписування лядового денника, ухвалили були на початку по 30.— зол. місячно. Як торги падали і бракувало оборотових фондів, то цю заплату мусілося обнизити і вкінці дійшло було до 5 зл. в місяць.

Тоді розсердився касієр „на порядки” в кооперативі. Тоді утворив він собі напроти кооперативи приватний склеп. Все було би без заміту. Є ж по наших повітових місточках в кого „відбирати” торги. Ale той приватник не відбирав торгів в нікого іншого, а якраз тільки в кооперативі. Він конкурував кооперативу цінами товарів і стягав до себе „за рукав” знайомих селян. Кооператива — зовсім непотрібно — відповіла на конкуренцію засобами зближеними до засобів бувшого її касієра. Та така оборона, очевидно, нічого кооперативі не помогла, отже таки прийшлося ділити колишніми торговими кооперативи — зі своїм приватником.

Ця конкуренція довела до того, що кооператива ледви животіє, а ті, що стоять близько приватника, оповідають: що стан його склепу такий: має на товарах до 2.000.— зол., на боргах до три тисячі. Сам він винен до 1.800.— зол. Боргів зараз не побачить, а може не побачить їх ніколи, а тисячу вісімсот зл. гуртівникові жидові мусить платити, коли тільки той захоче. І мусить дальнє конкурувати кооперативу. А ну, нехай би посмів конкурувати котрогось з жидівських

підприємців! Зараз дістане виповідження довгу і буде йому амінь. Це й не омине його! Але аж тоді, як вже впаде кооператива.

Ось так в тім нашім повітовім містечку усі бачуть, як двох наших беться, а треті на тім користають.

В чім його сила?

Син місцевого дяка і він сам покінчив дяківський курс. Того, хто має такі кваліфікації, все притягають у нашому селі до участі в громадських організаціях. Цей кандидат на дяка ще і сам старався, щоби його приняли за продавця до кооперативи. Молодчина ж бо він, стрункий, обличчам уродливий. Очі чорні, великі, буйна чуприна над невисоким чолом. Меткий,уважливий до кожного. І любить показуватися між людьми. А де ж на те краще місце, як не за лядою в склепі?

У другім році провадження кооперативної торговлі цим продавцем замкнула адміністрація склеп — який поміщався в уладженій на те старій кузні на обійстю дяка — і опечатали його. Мотиви цего розпорядження були подані такі: скlep заблизько гноївки.

Але сільські критики громадського життя видали таку опінію: гноївка гноївкою, але найважнішою причиною замкнення кооперативи це те, що старий дяк не хоче, щоби в селі була кооператива, не хоче, щоби його син там працював, а хоче, щоби він кооперативу покинув і сам собі завів скlep. У них в хаті вже з пів року „проводиться сойм” в тій справі і є часто сварні на тім тлі. Дяк хитрий. Він знається з панами і знає, що їм піддати, щоби вода плила на його лотоки.

Під ту пору випала провірка у тій кооперативі. На оден день отворила поліція скlep, контрольор зібрав потрібний матеріял, і третього дня скликали членів на вислухання звідомлення з провірки. Само собою, що на тім зібранню заговорили головно про дальнє існування кооперативи. Майже всі промовці радили не вести дальнє кооперативу. Казали: Ми чули, і знаємо напевне, що воно так було, що пани з міста переказували: нашо вам кооперативи? У кооперативі усе, що придбаєте, є нічіє, отже на що множити те, що нічіє? У кооперативі — переказували — є політика і село буде переслідуване за неї. Буде каране. Замкнуть нам — казали — пасовиско під лісом. Буде вища кожна громадська оплата. У лісництві підвищуть ціну на дерево. На що громаді того?

За кого будемо терпіти? От — переказували і радили нам: утворіть собі приватний склеп, нехай і спілковий: двох-трьох. Проти того ніхто в місті нічого не має. **Це пани хвальять і те дораджують.** І — казали — ніхто не буде вам тоді забирати зиски до Львова... Таке пустив дяк.

Помимо вияснень в тих справах інструктора, була таки горюю опінія: ліквідувати кооперативу. А старий дяк тільки гладив бороду і ні він, ні син його, продавець у кооперативі, ані словом не зрадилися зі своїми думками, чито зі скристалізованими вже плянами, які ось бажали зреалізувати підготовані ними промовці.

Місцевий священик і учитель — голова надзвірної ради тої кооперативи — дуже соромилися за таке, як казали, передпотопове обличчя їх села. Молодий священик горячився: „Ех, якби так гроші, ех, якби я так міг... Але подумаю”. Думав священик, думали розумніші в селі громадяни і таки вдумали. До кількох місяців вибудували невеличкий, але свій власний будиночок під кооперативу. І зрадили гарні душі. У своїм домі піднеслися зразу торги подвійно. Здавалося, що вже не буде перешкод розвиткові кооперативи. Та воно лише так здавалося. На ділі було дальнє так.

З усіх усюдів, з близьких та з даліких сіл, зголосилися в члени кооперативи наші, всякої масті, так звані „руsski”. Члени управи, оброблені як слід тими, хто бажав, щоби кооператива провалилася, приймали всіх без розбору. Зате виповіли членство нашим інтелігентам, що, при основанню установи, вписалися були в її члени. Наші запротестували. Справа опинилася в суді і згідно з законом випав засуд прихильний для наших.

Прийшли загальні збори. „Русски” приїхали автобусом і виступили зорганізовано, під проводом адвоката зі своїх. Але і наші показалися упертими. При виборі президії наші голоси переважили. Тоді „руsski” за палки. Поллялася кров. Було богато ранених чоловіків та жінок. Між іншими, покривали теж місцевого священика. Мабуть у подяку йому за те, що до всого того, що доброго він зробив для кооперативи, ще й позволив відбуватися цим загальним зборам у вільній салі на приходстві.

Виявивши своє „геройство”, посідали „руsski” на автобус і відіхали. Кооператива осталася у руках наших основателів її. З місця виключили вони авантурників з членів. Довго ще потім видавалися засуди за побиття. Навіть і поранений священик був караний. Учителя перенесли. Другого дня, після крівавих загальних зборів, пішла депутатія до шкільногого інспектора зі скаргою: „Наш навчитель будує Україну... Візьміть собі його. Дайте нам...” Ну, і легко вгадати, що зараз другого тижня дали... В депутатії був також продавець

кооперативи, хоч перед тим все заявляв себе українцем і передплачував наші видавництва.

Він далі продавав в кооперативі, бо ті, що їх дяк, батько продавця, обробив, не хотіли й чути про зміну продавця, а мали вони ще більшість в селі. Але якось, по кількох місяцях, заалірмував продавець поліцію, що в кооперативі був ніччю влім. Ранком прийшли робити розсліди. Переслухували, списували протоколи таки в кооперативі. Під час того увійшло до склепу дівчатко. Показало готівку й промовило: „Дайте нянькові дугану”. Продавець моргнув на дівчину і шепнув їй: „Іди до нас, дістанеш”.

Продавець думав, що поліція цего шепоту не зауважить, а вона його якраз зауважила. Слідом за дівчинкою пішов оден з поліціїв і найшов частину товарів вдома у продавця, а частину на його городі у дуплі груші.

...Потім той син дяка таки отворив собі приватний склеп. Допняв таки свого.

Є такі, що і цого типу уважають сильною людиною. Стоїть отвертим питання: в чим його сила?...

А ВІН СОБІ ГРАЄ.

Практикував три роки у нашім більшім торговельнім підприємстві і відти зза ляди пішов до війська. По вислuzi шукав праці. В ту пору було в тім повіті на селі вільне місце керовника кооперативи з двома філіями. Платня невелика та вижити на тому місці можна було. Приняв те місце.

По році скликав управу кооперативи та предложив їм на вирішення ось що.

Дальше служити в кооперативі не буде. На платню не нарікає: бо знає, що більше як 50.— зл. на місяць кооператива дати йому не може. Але належиться йому заробляти більше. Отже пропонує, щоби кооператива перейшла в його руки, стала його приватним підприємством. Він за те буде платити чинш по сто золотих річно і покриє всі податки. По трьох роках віддасть той сам запас товарів, що його перебрав, або умову продовжить.

Ні закон, ні щіккий здоровий розум не зівалають на реалізування таких плянів, отже кооператива приняла іншого службовця.

Пан, що відійшов з кооперативи, отворив по якімсь часі власний скlep у повітовому місті. Та не повезло йому. Там же ж покупці розділені поміж існуючі підприємства і їх відірвати від старих місць не легко. У всякому разі треба зачти конкуренційну боротьбу, уміти її повести, уміти видер-

жати і побідити. Він цого всего у місті не вмів, хоч практикував в ньому три літа у більшім торговельнім підприємстві.

Після невдачі з містом, являється цей пан, по кількох місяцях, знову у тім далекім гірськім селі, у якім рік працював в кооперативі. Являється зі своїм шильдом, як конкурент кооперативи. А щоби він, „українець”, добув більше сили на боротьбу з українською установою, — жениться. Шлюб відбувся в сусідньому селі, у костелі.

Від того часу стойть там кооператива у накиненій собі боротьбі зі своїм приватником. Боєви сили обох сторін такі. Приватник має:

1. покупцями всіх інтелігентів неукраїнців, бо їх притягнула до склепу і його жінка;
2. льокаль має він даремний, бо по передшлюбній умові льокаль платить тесть;
3. швагри власника склепу, гімназисти, кожного дня можуть привозити йому з міста товари, як подорожній пакунок;
4. тесть, залиничник на емеритурі, може вільною їздою довозити товари з найдогодніших торговельних міст;
5. пан власник напевно уміє фахово продати ті навезені тестем товарі.

А в кооперативі нема-що й думати про фаховість. Торги впали і навіть по 25.— зл. в місяць не може вона платити продавцеві. А де ж найдеться фаховець на таку низьку заплату? Сільський, півграмотний хлопець є там тепер за лядою. А має та кооператива за собою ось які заслуги:

- а) купила між двома селами, коло великого тартаку, парцелю і на ній вибудувала дімок зі салькою. Це була нечувана новина в тій околиці;
- б) вже двічі увійшли там до зверхності громадської наші свідомі, кооперативою виховані, люди, а щоб свідомі люди там до громадської ради виходили, це до тої пори теж ніколи не було звичаєм;
- в) за прикладом кооперативи побудувала громада серед села величезний дім і в ньому міститься своя читальня, якої перед основанням кооперативи ніхто тут не знав;
- г) за помічю теж і кооперативи поборолося тут гурток провідників-поганців, які, по наказу, обкідували ще недавно наших послів гнилими яйцями і морально розкладали багато сусідних сіл;
- і) в кооперативі побачила тутешня людність перший раз українську газету та книжку, а нині є вже досить свого друкованого слова в селі;
- д) хоч кооператива дуже ослабла, та все ще вона тут, як і давніше, регулює ціну усіх товарів, і все ще коло неї гуртується те, що любить своє, те, що вартісне в селі, що здорове.

Тільки український фаховець по торговлі, який розсівся зараз в сусідньому домі, обдумує пляни на знищення кооперативи, щоби вирости на її руїнах.

А чужий склеп нічого не потерпів на сусідстві приватника українця. Той склеп ще й розрісся, бо власники тартаків післиали туди робітників, що раніше побирали товари у кооперативі.

Що вартісного дав там наш приватник громаді? Що вартісного дав би він, якби не було кооперативи? Чи що рівновартісного для культури села, як дала і навіть ще дає та підірвана своїм приватником кооператива, дав би там і найкращий з наших приватників?

А де ж у того, що конкурує кооперативу, місце на думки про національну культуру, про громадську вартість чогобудь чи когобудь? Він досі показав, що його думки тільки при власному кармані.

А у вільнішу пору закладає він кружок на грамофоновий апарат та награє на всю гірську долину: шіми, фокстроти, тустепи. Ось яку культуру ширить!

Цікава статистика

В Г. К. Ч., офіційльнім органі РСУК, ч. 8. з 21. II. 1937. р., З. Книш оголосив дуже цікаву статистику про приватне купітво в Стрийщині, в окрузі діяльності Союзу Кооператив в Стрию. Статистику цю зібрали Союз кооператив.

Вона узгляднює 154 місцевості, без міст Стрия і Сколівого, її виказує, що у тому районі є 746 приватних купців. Їхній склад по національності такий:

Українців	178,	себто	23.85%
Поляків	59,	"	7.91%
Німців	10,	"	1.35%
Жидів	499,	"	66.89%

У місточках скількість чужих купців більша, по селах менша, напр.:

У Болехові: всіх купців 237, з того

Українців	6	або	2.53%
Поляків	16	"	6.75%
Німців	1	"	0.42%
Жидів	214	"	90.30%

В Журавні: всіх купців 90, з того

Українців	8	або	8.89%
Поляків	12	"	13.33%
Жидів	70	"	77.78%

В Журавні відсоток українців вищий, жидів менший, як у Болехові. Взагалі по місточках підгірських районів уся торгівля майже всеціло спочиває в жидівських руках і тут чимало твердої праці та важкого зусилля стойть перед нашою кооперацією.

У 152 селах є 419 купців, з того: на % людности по перепису 1931 р.

Українців	164	або	39.14%	84.4%
Поляків	31	"	7.40%	8.5%
Німців	9	"	2.15%	4.1%
Жидів	215	"	51.31%	3.0%

Як бачимо, приватницький світ по селах в більш як 60% становлять неукраїнці, з того самі жиди понад 50%.

Українські приватники в тому районі, це нерідко бувши кооператори, здебільша із недуже то славним минулим. Ось на 164 українських приватників на селах

31 були крамарями
20 членами управ
3 членами Надзвірних Рад.

Разом 54 бувши кооператори. З них 33 завинили в кооператах недостачі товарів на суму 6.469.97 зол. Було де перейти на практиці торговельну школу та придбати капіталчик на „створення власного варститу праці”.

Слід звернути увагу — пише З. Книш — на одно явище: щораз більше таких приватницьких крамниць, що держать алькоголь, приваблюють там покупців та розпивають людей, головно молодь. На селах Скільщини алькоголь найдете в 25 крамницях, Стрийщини та Жидачівщини в 43 крамницях, в Болехівщині в 12, в Журавенщині 8. **Разом є 88 таких крамниць, де продається алькоголь.** Явище дуже грізне; з ним треба дуже завзято боротися і ніхто краще від кооперації цієї боротьби не поведе, ніхто крім кооперації її не виграє.

Подумати тільки: на місце давнього прокляття українського села, коршми з жидом-орендарем, приходить **свій таки чоловік на село** і переймає сумну традицію. Скільки труду, скільки енергії забирали давні акції тверезости з присягами від горівки, пізніші плебісцитові антиалькогольні акції! І це малоб пiti надаремне? Тут рішуче мусять забрати слово ідейні кооператори на місцях та доложити всіх старань, щоб здавити те грізне лихо, що зависло над підгірським селом.

Десять правд

про кооперацію та про купців приватників.

1. Приватникам все одно чим торгують, вони навіть розпіячують нарід. Кооператори установили, що треба боротися з кожним родом затроювання й винищування людності.

2. Приватний купець часто ні сам не знає стану свого підприємства, ні ніколи не знають про це ті, які його підприємство удержануть: консументи. Кооперація кожного року складає і до провірки подає свої рахунки і їх оголошує.

3. Більша частина приватників не все знає себе сконтрлювати. Кооперація отримує собі з членських вкладок фахових ревізорів, які показують слабі місця в підприємстві та способи, якими члени кооперативи мусять викорінювати лихо в установі.

4. Приватник всі зиски бере собі. Кооперація предкладає зиск на розпорядимість членів, які ухвалюють ужити його на корисні цілі, на поліпшування своєго господарства, наприклад, набуттям машин на спільній ужиток, або на важні культурні цілі, або ухвалюють частину звернути членам, відповідно до їх закупів в кооперативі, чи відповідно до продажі в ній власних продуктів членів.

5. Приватники бережуть строго тайн свого фаху, особливо затаюють вони догідні джерела набуття товарів чи сировітів. Кооперація навчає людність всім своїм внутрішнім уладженням, кожним родом діяльності: про міру, про вагу, про походження товарів, про їх магазиновання й переховування, вчити рахунків, книговодства, вчити найлекшими, всім доступними засобами, зasad національної економії.

6. Приватник осягає найлекше й найскорше свою мету посеред загальної темноти. Кооперація найуспішніше працює тільки серед просвічених та свідомих своїх прав і обовязків громадян, тому на освіту видає як тільки можливо найбільше.

7. Приватники працюють радо головно там, де є незорганізована юрба, маса „без пуття і чести”. Кооперація зачинає з малого, зачинає від лучення одиниць в організацію, для заспокоєння найпекучіших потреб, удосконалює й поширює згодом організацію, ушляхочтює свою працю і особи, що у ній беруть участь, опановує щораз нові ділянки життя, ви-

ховує всіх на рухливих, чесних, солідних, шануючих себе членів суспільства.

8. Мета-мрія приватного купця, це осяги в грошах, в домах, у капіталі взагалі. Мета кооперації, це моральне піднесення одиниць і досконалення взаймо-відношень між людьми в торговлі, в промислі, в громадському і у приватному життю.

9. Приватник нічого не реформує. Для нього найкращий той суспільний лад, в якому тільки йому добре. Кооперація реформує суспільне життя. Вона старається посеред загального зла будувати кращий світ, без фальшу, без визиску.

10. Приватники мають на увазі тільки користі для себе і для своєї рідні. Вони, для охорони спільніх інтересів, лукаться в картелі і трести, себто змовляються між собою утримувати одностайні ціни і їх підвищувати, контролювати ринки збуту, продукцію, робітничу платню, словом, витискати на людності щораз більші доходи для себе. В кооперації думають передовсім про користі для громадянства. Кооперативи лучаться у союзи тільки для оборони людности, тільки для досконалення своєї праці і господарства своїх членів, тільки для навчання громадянства та побільшування його відпорності у боротьбі з визиском.

Всі кооператори, у якому б народі, посеред яких умовин вони не ділали би, погоджуються в тім, що мета, методи і характер праці кооперації та приватницького світу такі, як це тут, у десяти точках, старалися ми уняти. На ці правди ніхто в світі не нападає, за констатування їх ніхто не ображується. Бо немає у нікого сумніву, що істнуючий громадський лад носить у собі шкідливі суспільству протиенства й лиха. З тими лихами кооперація провадить боротьбу і має неопінені успіхи, а приватна торговля не тільки не винищує джерел лиха, але ще навіть зло побільшує.

За констатування цих правд можуть ображуватися хіба тільки у нас. І воно було би зрозуміле. Наша господарська структура дуже ненормальна. Не маючи сотками літ політичних вільностей, не могли ми ні задержати старих, ні витворювати нових органів, що потрібні до повного національного життя. Особливо відсунули нас зовсім від, колись буйної в українців — торговлі. Український національний масив всеціло стався наживою для торговлі „галицької”, чи (тепер) „волинської”, чи (колись) „російської”, торговлі, що керувалася віками найгіршого сорта колоніальною системою.

мою винищування автохтонів. Реакцією на ту торговлю у нас є кооперація. Але теж і той незаперечний факт, що у нас витають навіть і свого купчика, як когось, хто нам потрібний і бажаний, а у всякому разі стократно близчий і миліший від тих купців, для яких наш народ був і є тільки предметом найчорнішого визиску.

Коли воно так, то напевне знає про свою важність для нації й український приватний купець. Він же ж на кожному кроці бачить, що, якби там і не було з теоріями, у практиці нашого життя і приватний купець має важну роль, він та-кож виконує місію при реконструкції національної економіки. З цієї свідомості походить — гадаю — вражливість на критику у наших, коректних, як українці, приватників. Але теж у вигуках про образу будуть напевно і крики негідників, які тим хочуть відвернути увагу від своєго, неславного минулого та від безвартісної, а навіть шкідливої теперішньої діяльності.

Та чи крики й шуми, із яких сторін вони не походили би, можуть стримувати кооператорів від виучування та поширювання кооперативних принципів?

Гадаю, що воно якраз навпаки. Гадаю, що власне тепер, коли збуджена і вихована кооперацією воля: брати всюди і свої господарські справи у власні руки — починає і у нас живіше проявлятися, треба нам ясно, широко і без ніяких порожніх фраз характеризувати усі роди змагань на господарському полі та яскраво відмежовувати лінії наших ходів, щоби, прямуючи до тої мети, котра всім нам ще довгі віки буде спільна, не лізти у не свою область ділання, не заважати собі взаємно.

Кооперація, це тяжка, хоч і велика праця, яка, у догідних, безпереривно довше триваючих умовинах, має силу реформувати господарське життя і перевиховувати маси. Нам треба реформ, нам треба самовиховуватися! Отже і треба дужої кооперації, бо без неї ніякий інший рух не виконає її особливого завдання, не створить здорової і **сильної суспільноти**, в якій появлялися би Сильні Люди.

3030/39

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001018574584

619542456

8 KW. 1937

Того ж автора вийшли:

„КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА“

- Ч. 1. Підстави кооперації.
- Ч. 2. З чим бореться у нас кооперація?
- Ч. 3. Як кооперація стремить до мети?
- Ч. 4. Кооператива, від якої походить споживча кооперація.
- Ч. 5. Кооперативи рільників.
- Ч. 6. Що лихого у наших господинь та як боротися з лихом.
- Ч. 7. Роля учительства в кооперації.
- Ч. 8. На низинах кооперації.
- Ч. 9. В сільських споживчих кооперативах.
- Ч. 10. Щоби в нас була здорована господарка.
- Ч. 11. Ревізори та ревізія кооператив.
- Ч. 12. Приватники чи кооперація.

А також видання Р. С. У. К.:

Коли повстає недостача товару?
Між кооперативними працівниками.

ЗАМОВЛЯТИ
В КООПЕРАТИВНИХ ЦЕНТРАЛЯХ
АБО ЧЕРЕЗ КНИГАРНІ.